

Ψυχανάλυση, υποκειμενικότητα και κοινωνικές επιστήμες

του Στέλιου Στυλιανίδη

Με αφορμή το βιβλίο
«ΕΓΩ, για την ατομικότητα»
(Εκδ. MESSIDOR, 1987)

Α

Η δυσκολία της μαρξιστικής θεωρίας να προσεγγίσει την υποκειμενικότητα γενικά, δηλ. (σύμφωνα μ' έναν «τυπικό» ορισμό) το πλήρες σύνολο των προσωπικών σταθερών (μη μεταβλητών)*, αλλά και ειδικότερα (την υποκειμενικότητα) του ενταγμένου πολιτικά ατόμου, μέσα στην εξιδανίκευση - φετιχοποίηση της λενινιστικής οργάνωσης δομής των παραδοσιακών Κ.Κ. δεν είναι κάτι καινούργιο.

Η ανανέωση του πολιτικού λόγου της Αριστεράς περνάει αναγκαστικά και από την ανάλυση του «εγώ», των αντιφάσεων ενός κοινωνικού υποκειμένου που παλεύει με το απειλητικό άγχος της εξατομίκευσης, της απομόνωσης, ενός υποκειμένου που έτσι συχνά διαλέγει να παρουσιάζεται ως συνειδητός επαναστάτης ή έστω «φορέας αλλαγής» (Θα ήταν ίσως παράλογο ν' αναζητούμε κάτι τέτοιο στη χώρα μας, εν μέσω της τεράστιας κοινωνικής και υποκειμενικής κρίσης που μας περιβάλλει).

Η συνάντηση του μαρξισμού και της ψυχανάλυσης στο χώρο της υποκειμενικότητας στη δεκαετία του '70, υπήρξε πολύ λι-

γότερο γόνιμη για τη σκέψη μας, από αυτό τουλάχιστον που προσδοκούσαμε.

Οι λόγοι αυτής της δυστοκίας είναι, από τη μια μεριά η δυσκαμψία, αυτάρκεια και επόμενα η εσωστρέφεια κάθε θεωρητικού μοντέλου που εν μέρει «κατείχε την αλήθεια για το άτομο». Αυτή η δυσκαμψία, στη μεν περίπτωση του μαρξισμού εκφράζεται και με την αγωνία και τη βιασύνη του ν' απελευθερωθεί από τον «μαλθακό ανθρωπισμό», χαρακτηρίζοντας κάθε λόγο αποκατάστασης ή απλής ενασχόλησης με το υποκείμενο ως αστική διαστρέβλωση. Στη δε περίπτωση της ψυχανάλυσης και με την αδυναμία της τελευταίας να συνδέσει το θεραπευτικό πλαίσιο, την τεχνική και τη θεωρία της με το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι.

Από την άλλη μεριά, σε ένα πρακτικό επίπεδο, η ίδια δυστοκία οφείλεται στη φετιχοποίηση της θεωρίας, στο φόβο του ανοίγματος στο απρόβλεπτο, στην ασφάλεια της επανάληψης μέσα στο κοινωνικό κλίμα της μεταπολίτευσης —στη χώρα μας— με την ακραιφνή ιδεολογικοποίηση των πάντων.

Γιατί η ψυχανάλυση, ιδιαίτερα η παραγωγή ψυχαναλυτικής θεωρίας, έξω από το χώρο των ιδιωτικών ιατρείων ή των ελαχίστων επαγγελματικά μνημένων, παραμένει αυτόρεσκα κλειστή μέσα στην περιθωριοποίησή της.

Αλλά και γιατί ο μαρξισμός και οι προσπάθειες ανανέωσής του δοκιμάζονται σκληρά από τη δυσκαμψία και τα φαινόμενα χρονιοποίησης στο ΚΚΕ όπως και από την λίγο πειστική κοινωνική πρακτική του ανανεωτικού χώρου.

Μια όχι ευκαταφρόνητη συνέπεια αυτής της μη σύζευξης είναι η άγνοια της διεργασίας γύρω από το φανταστικό στοιχείο και τη διαπλοκή του με μια κοινωνικοπολιτική καθημερινότητα, γύρω από την ταυτοποίηση και τη «βιογραφία» του υποκειμένου. Άγνοια που οδηγεί στο σχηματισμό αντιθετικών διπόλων όπως, χειραφέτηση / αλλοτρίωση, σώμα / αντικείμενο, εμπόρευμα / πολιτισμός, εργασία / ελεύθερος χρόνος, που είναι πια στερημένα από μια εξηγητική και αναλυτική δύναμη.

Οι προσπάθειες μιας νέας προσέγγισης του ατόμου, όταν δεν ολισθαίνουν προς μια —όχι πάντα αδικαιολόγητη ως προσωπική στάση— νεοορθόδοξη ανακάλυψη, περιορίζονται σε μεμονωμένα άρθρα ή συζητήσεις.

Τα προηγούμενα βέβαια μόνο ως μια αμυδρή θεωρητική δυνατότητα. Διότι η πρακτική της Αριστεράς —στη χώρα μας— τουλάχιστον προς το παρόν, ακυρώνει ανάλογες προσπάθειες.

Β

«Η κοινωνική ιστορία των ανθρώπων δεν είναι παρά η ιστορία της ατομικής τους ανάπτυξης». Κ. Μαρξ.

Το να αναφέρεται κανείς στον Μαρξισμό δεν σημαίνει αυτόματα πως επιλέγει το αντικείμενο ενάντια στο υποκείμενο, το ιστορικό ενάντια στο βιογραφικό, το υλικό ενάντια στο συμβολικό, το μεταβαλλόμενο,

ενάντια στο αμετάβλητο.

Μια τέτοια αναφορά μπορεί αντίθετα να ανοίγει δυνατότητες κατανόησης, αδιάσπαστης κίνησης του ατομικού και του συλλογικού, του εγώ και του εμείς, της φαντασίωσης και της πραγματικότητας.

Άλλωστε το κοινωνικό γίγνεσθαι δεν πραγματοποιείται παρά από και με τη διαμεσολάβηση των υποκειμένων (αν δεν χαρακτηριστεί και το ίδιο από κάποιες υποκειμενικές «στιγμές»);

Και η ψυχανάλυση;

Γ

Ίσως από αυτήν την τελευταία άποψη —της πρακτικής δηλαδή δυνατότητας— η ψυχανάλυση να αποτελεί ένα πεδίο περισσότερο γόνιμο ή τουλάχιστον λιγότερο δύσκαμπτο.

Ας ξεκινήσουμε με μερικές διατυπώσεις: — Η ψυχαναλυτική θεωρία και πρακτική, αν και δύναμις ευαισθητοποιεί περισσότερο κόσμο, δεν έχει ούτε θεσμοποιημένη υπόσταση, ούτε, εκτός από ελάχιστες νησίδες, μεταβολίζεται μέσα στην ψυχιατρική πρακτική.

α) Το θεωρητικό ενδιαφέρον, που είναι αδύνατο να σκιαγραφήσουμε εδώ, μιας ερευνητικής δουλειάς συνάρθρωσης της ψυχαναλυτικής ψυχοπαθολογίας με την κοινωνιολογία, την εθνολογία, τη φιλοσοφία και την ιστορία. Απλά επιθυμούμε να υπογραμμίσουμε το βάθος και την πληρότητα που αποκτά η ίδια η κλινική πράξη, μέσα από μια τέτοια διαπλοκή.

β) Τη διερεύνηση της εξέλιξης της ψυχανάλυσης, μέσα στην κοινωνική και ιστορική της διάσταση, στην Ελλάδα του σήμερα. Είναι η προσπάθεια ανάδειξης της ζωντανίας της ψυχαναλυτικής θεωρίας, όχι σαν κλειστό ερμηνευτικό σύστημα αξιών, αλλά σαν «πολιτιστικό» γεγονός ανοικτό στη διαπλοκή του με την πραγματικότητα.

γ) Τέλος, την επαλήθευση ή μη της λειτουργικότητας, της αντοχής των μεταψυχολογικών εννοιών μέσα στο θεραπευτικό έργο, μέσα στην κοινωνική πρακτική μεταρρύθμισης στην ψυχιατρική. Σ' αυτή την προοπτική η μεταφορά ξένων επιστημονικών μοντέλων και εννοιών μπορεί να γίνει γόνιμη, με τη δημιουργία εκείνων των συνθηκών (ιδρυματικών, θεσμικών, οργανωτικών), που θα επιτρέπουν το μεταβολισμό τους στην αντιφατική ελληνική ψυχιατρική πραγματικότητα.

* Ο ορισμός αυτός έχει τυπικό (ορθότερα: σημαντικό) χαρακτήρα αφού το ουσιαστικό πρόβλημα είναι να μάθει κανείς αν η προέλευση αυτών των μεταβλητών είναι ιδιοσυγκρασιακή, παρορμητική ή γνωστική ή ίσως συνδυασμός και των τριών αυτών στοιχείων.

Όπως υποστηρίζει ο L. Seve με το να ερμηνεύσει κανείς τις πράξεις του ατόμου μόνο στο πλαίσιο μιας συμπεριφορολογικής ανάλυσης δεν παραγνωρίζει μόνο το συναρπαστικό μεταβαλλόμενο πλούτο αυτών των πράξεων, αλλά και συσκοτίζει την υπαρξιακή διαφορά «ανάμεσα στις ατομικές πορείες, την ιδιαίτερη ψυχική πραγματικότητα, συνειδητή και ασυνειδητή, του ατόμου».

3

Βιβλιοπωλεία

ΔΙΑΛΟΓΟΣ : Χ. Σμύρνης 16 & Κοραή
πλ. 9705726 Βύρωνα
ΚΙΒΩΤΟΣ : Αγαθοδαίμωνος 3
πλ. 3421551 Πετράλωνα
ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ : Μέτωνος 62
πλ. 6523145 Χολαργός

προτείνουν

- ΓΙΑΝΝΗ ΣΠΑΝΔΩΝΗ
«Προς άγνωστη κατεύθυνση»
- ΧΑΟΥΑΡΝΤ ΦΑΣΤ
«Ο Πολίτης Παιήν»
- ΜΑΙΡΗΣ ΡΕΝΩ
«Η μάσκα του Απόλλωνα»
- ΑΔΚΥΟΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗ
«Η μπόρα»
- ΜΙΚΑ ΒΑΛΤΑΡΙ
«Ο Ετρούσκος»
- ΚΟΝΤΕΣΑΣ ΝΤΕ ΣΕΓΚΥΡ
«Ένας καλός μικρός διαβολάκος»

ΚΑΛΕΝΤΗΣ

Εκθεση: Μαυραμιχάλη 5 (1ος όροφος)
πλ. 3623553 106 79 ΑΘΗΝΑ
Γραφεία: Κολοκοτρώνη 15 (1ος όροφος)
πλ. 3234270 105 62 ΑΘΗΝΑ

Bernard Doray

Το «ΕΓΩ» στο Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα

Ο Bernard Doray είναι ψυχίατρος - ψυχαναλυτής. Μέλος του Κ.Κ.Γ. Έχει ασχοληθεί συστηματικά από τη δεκαετία του 1970 με την έρευνα πάνω στα ψυχολογικά προβλήματα που συνδέονται με τις συνθήκες εργασίας και τις παραγωγικές σχέσεις. Το σχόλιό του αυτό γράφτηκε ειδικά για το «ANTI».

Τον περασμένο Μάρτη οι εκδόσεις Messidor του ΚΚΓ δημοσίευσαν το «ΕΓΩ», ένα συλλογικό έργο οκτώ μαρξιστών συγγραφέων πάνω στο θέμα της ατομικότητας.*

Απόπειρα για να σκεφθεί κανείς διαλεκτικά τις κινήσεις της «Μεγάλης» ιστορίας, συνδέοντας τις υποκειμενικές διαδικασίες, το βιβλίο αυτό προτείνει μια νέα προσέγγιση για ένα σύνολο ερωτημάτων: εμπειρίες, εργασίες και κουλτούρα της επιχείρησης, οικογενειακές ιστορίες και διαδρομές, κρίση της εφηβείας, εξέλιξη των θρησκευτικών πρακτικών και απεικονίσεων, ένταξη και πολιτική ζωή.

Δεν είναι και πολύ συχνό γεγονός, η δημοσίευση ενός θεωρητικού βιβλίου να προκαλεί παθιασμένες αντιδράσεις μιας πολιτικής ηγεσίας.

Είναι ένα γεγονός που αξίζει πράγματι να επισημανθεί. Η εφημερίδα "Humanite", κεντρικό όργανο του Κ.Κ.Γ. δημοσίευσε στις 15 Μαΐου 1987 την κριτική —πάνω σ' αυτό το βιβλίο— της κοινωνιολόγου Daniele Bleitlach, μέλους της Κεντρικής Επιτροπής: πολιτική κριτική ιδιαίτερα βαριά, μια και απευθυνόταν σε ένα άλλο μέλος της Κ.Ε., το φιλόσοφο Lucien Seve, συγγραφέα του βιβλίου και ειδικότερα του κεφαλαίου για την κρίση της πολιτικής ένταξης σήμερα.

Η κριτική αυτή ήθελε να «αποκαλύψει» καθαρά ότι ανάμεσα στις γραμμές και στα ερωτήματα, ο L. Seve ήθελε να προτείνει ένα «συνεκτικό θεωρητικό σύστημα» με στόχο να αποδείξει τον ξεπερασμένο χαρακτήρα της ύπαρξης ενός «πρωτοπόρου κόμματος».

Αυτή η προβοκάτσια (που απέδιδε με χονδροειδή τρόπο στο φιλόσοφο ιδέες

που του ήταν τελειώς ξένες) ενισχύθηκε τις προσεχείς μέρες, σε μια συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής, από τα ομαδικά πυρά του George Marchais, γ.γ. του Κ.Κ.Γ., του διευθυντή της "Humanite" Roland Leroy και από τις παρεμβάσεις άλλων στελεχών.

Αν γίνει μια «τυπική» ανάγνωση του γεγονότος, πρόκειται για μια αυστηρή ανάκληση στην τάξη, για έναν επαναπροσδιορισμό των ορίων και της λειτουργίας μεταξύ της «πολιτικής» και της «έρευνας».

Αλλά όπως είναι πολύ δύσκολο να ισχυρισθεί κανείς για το ποιο προσδιορισμό, ποιων ορίων και ποιων κανόνων πρόκειται, είναι νόμιμο να αναρωτηθούμε γύρω από την πραγματική προέλευση αυτής της παθιασμένης αντίδρασης, έτσι όπως τουλάχιστον εκφράστηκε με αυτή την ευκαιρία.

Εδώ λοιπόν αρχίζουν τα πραγματικά ερωτήματα: αυτά που ξεπερνούν ένα πρώτο ανεκδοτολογικό επίπεδο και ακόμα αυτό των δυσκολιών της μαρξιστικής έρευνας σ' ένα Κ.Κ., όπου τα εσωτερικά προβλήματα είναι σημαντικά και ανησυχητικά.

Για παράδειγμα: Υπάρχει πράγματι μια ριζική αδυναμία να πούμε «εγώ» σ' έναν ιδεολογικό σχηματισμό, δηλαδή σ' ένα σχηματισμό χτισμένο πάνω στο λόγο του «εμείς»;

Υπάρχει εδώ μια πραγματική αντίθεση, μια και ο λόγος του «εγώ» και ο λόγος του «εμείς» δεν δομούν το υποκειμενικό τους με τον ίδιο τρόπο.

Μέσα σε κοινωνίες που πιστεύουν όλο και λιγότερο σε μοντέλα και σε μεταφορικές έννοιες —φορείς σφαιρικών στόχων— είναι σίγουρα μια σημαντική πηγή δυσκολιών, η προσπάθεια να βιώσει κανείς μια επαναστατική ταυτότητα και κουλτούρα.

Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτό που δρα, που υπάρχει σε διεργασία στις κοινωνίες μας, μέσα από μερικές και ορατές παρεμβάσεις στον κοινωνικό χώρο, είναι η ζύμωση των νέων αξιών. Για παράδειγμα, όπως αυτές εμφανίστηκαν σ' ένα πολιτικό επίπεδο στη Γαλλία, μέσα από το πανίσχυρο και φευγαλέο κίνημα της φοιτητικής νεολαίας, στο τέλος του 1986.

Όλο το πρόβλημα, για ένα πρωτοπόρο κόμμα, είναι λοιπόν να καταφέρνει να αναπαράγει τη δύναμή του και την ταυτότητά του, απομονώνοντας ταυτόχρονα τις συντηρητικές απεικονίσεις από τη συλλογική του φαντασία.

Γνωρίζουμε πως ο Μαρξ αστειευόταν με την επανάληψη: «όταν η ιστορία ψευδίζει, τα μεγάλα γεγονότα και τα ιστορικά πρόσωπα υπάρχουν με ένα τραγικό τρόπο και επαναλαμβάνονται σαν φάρσα».

Αυτό που ο Μαρξ αναδεικνυε με διασκεδαστικό τρόπο, είναι η φανερή ανικανότητα και της πιο ελεγχόμενης φαντασίας, να τα καταφέρει έτσι ώστε η πραγματικότητα να αιχμαλωτίζει τα φετίχ που αυτή η ίδια δημιούργησε.

Νομίζουμε, πως αν υπάρχει κάτι πολύτιμο σ' αυτό το βιβλίο, αυτό δεν είναι η εκφρασμένη πρόθεση των συγγραφέων του να δημιουργήσουν σταδιακά μια θεωρία της υποκειμενικότητας, που να αναφέρεται στο μαρξισμό. Είναι η συνοχή μιας συλλογικής προσπάθειας, με την εμμονή να μην παραμείνει σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά να τροφοδοτείται από την κλινική δουλειά και την κοινωνική πρακτική.

Έτσι, ένα πρωτοποριακό κόμμα, για να ανυψωθεί προς τον «απελευθερωμένο» χρόνο, αυτόν της Μεγάλης Ιστορίας και για να κρατήσει τη θέση του, πρέπει να απομονώνει συνέχεια τις επαναληπτικές μορφές στις οποίες το ιδεολογικό «εμείς» το προσελκύει, αναδεικνύοντας έτσι τη συλλογική ταυτότητα των μελών του.

Μ' αυτή την προοπτική, η σκέψη για μια επαναστατική οργάνωση σήμερα, περνάει μέσα από ένα σοβαρό στοχασμό γύρω από την υποκειμενικότητα.

Απόδοση από τα Γαλλικά
Στέλιος Στυλιανίδης

Υγεία - Κοινωνία - Πολιτική

ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΟΥ «ANTI» ΓΙΑ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΥΠΟΥ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΑΘΗΝΑ: «ΠΟΛΥΤΥΠΟ», Δεινοκράτους 131, τηλ. 72.29.237

* «ΕΓΩ, για την ατομικότητα. Πρακτικές προσεγγίσεις / μαρξιστικά ανοίγματα». Michele Bertrand, Antoine Casanova, Yves Clot, Bernard Doray, Françoise Hurstel, Yves Schwartz, Lucien Seve, Jean-Pierre Terrail - Messidor 1987.